

© 2005 **О. П. Дзьобань, Ю. С. Разметаєва**

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ У ТВОРЧОСТІ ТОМАСА ГОББСА ТА ІМАНУЇЛА КАНТА (ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Постановка проблеми. Проблема безпеки має велике значення для будь-якої людської спільноти у зв'язку з необхідністю попередження й ліквідації загроз, здатних позбавити людей матеріальних і духовних цінностей, а в деяких випадках – і життя. У сучасних суспільствах, незважаючи на наявність таких інститутів, як права людини, які, здавалося б, покликані забезпечувати необхідні умови існування індивідів, проблема безпеки останніх залишається надзвичайно актуальною, оскільки задоволення саме інтересів безпеки є певною умовою здійснення всіх інших інтересів. Особливої актуальності дана проблема набуває в умовах перехідних суспільств.

Сьогодні, як ніколи, актуалізується потреба у створенні гнучкої універсальної системи національної безпеки. Розробка ж наукового підґрунтя системи національної безпеки сучасної держави обов'язково повинна здійснюватися на підставі як всебічного комплексного філософського узагальнення й аналізу всього комплексу сучасних суспільних проблем (проблем геополітики, суспільної та індивідуальної психології, тероризму, економіки тощо), так і з урахуванням теоретичних надбань світової філософсько-правової класики. У зв'язку з цим, важливим є ретроспективний аналіз і переосмислення ключових проблем, пов'язаних із визначенням основ проблеми безпеки, вихідних дефініцій, вибору найбільш придатних концепцій для реалізації основоположних моментів даної проблеми*.

Проблемам безпеки присвячено чимало праць – починаючи від античної філософії до сучасних наукових розробок. Дана проблематика привер-

тає увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників різноманітних галузей соціального знання – філософії, правознавства, політології, соціології, теорії державного управління. Особливої уваги заслуговують доробки П. Белова, О. Дмитрієва, С. Кара-Мурзи, В. Кузнєцова, Н. Лакізи-Сачук, М. Рибалкіна, П. Ситника, А. Шарихіна та багатьох інших дослідників [2; 6; 9 с. 117-119; 12 с. 43-52 та ін.], а також дослідників творчості представників класичної філософсько-правової думки (В. Бачиніна, Р. Гринюка, А. Коваленко, В. Нерсесянца, С. Максимова, Ф. Россі та багатьох інших) [1; 4, с. 5-15; 7; 10; 11 та ін.].

Проблема безпеки (особливо безпеки особистості) останніми роками стала надзвичайно популярною й використовується настільки широко, що досить часто буває неможливим виділити сутність і межі застосування основних складових понять та категорій у даному контексті. Тому дана стаття має за мету певною мірою конкретизувати сутність і зміст філософсько-правового розуміння проблеми безпеки на підставі ретроспективного аналізу спадщини найхарактерніших представників філософсько-правової думки у даному напрямку (І. Канта та Т. Гоббса).

Творчість Томаса Гоббса й Іммануїла Канта здійснила надзвичайно великий і суттєвий вплив на формування філософсько-правової думки як класичного, так і усіх подальших історичних періодів. З їх іменами пов'язана глибоке філософсько-правове опрацювання проблем права, держави, закону, безпеки тощо. Не випадково, що їх концепції вважаються класикою філософії права й розглядаються численними дослідниками у вигляді загальнотеоретичного підґрунтя багатьох прикладних проблем, включаючи й проблему забезпечення безпеки.

Точкою відліку для обох філософів є поняття “природного стану”, в яке ними вкладається практично аналогічний зміст. Так, Томас Гоббс підкреслює, що за відсутності громадянського, тобто встановленого угодою індивідів з метою забезпечення своєї безпеки стану, завжди є у на-

* Тема даної статті безпосередньо пов'язана з соціально-філософськими дослідженнями в межах комплексної цільової програми НДР “Соціально-філософські і філософсько-правові проблеми розвитку суспільства”, яку здійснює кафедра філософії Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого (державний реєстраційний номер 0186.0.070870).

явності війна всіх проти всіх. І поки люди живуть без загальної влади, яка тримає всіх їх у страху, вони знаходяться в тому стані, що називається війною, і саме в стані війни всіх проти всіх, оскільки війна є не тільки бій, або воєнна дія, а проміжок часу, протягом якого явно проявляється воля до боротьби шляхом бою [3, с. 95].

Іммауїл Кант також вважає, що стан миру між людьми, які живуть по сусідству, не є природним станом (*status naturalis*); останній, навпаки, є станом війни, тобто станом, який, якщо й не пов'язується з безперервними ворожими діями, то обов'язково пов'язується з постійною їх загрозою. Отже, стан миру повинен бути встановлений, адже припинення воєнних дій не є ще гарантією від них, і якщо сусіди не дають такої гарантії один одному (що можливо лише в правовому стані), то той з них, хто запрошував до цього іншого, може обійтися з цим останнім як з ворогом [5, с. 13].

Очевидно, це є основним співпадаючим положенням двох теорій, за допомогою якого обидва філософи приходять до необхідності встановлення мирного стану, умовно позначеного "громадянським". Метою такого встановлення є безпека індивідів, однак уже починаючи зі способів її забезпечення дані теорії розходяться.

Виходячи з рівності людей у природному стані, Т. Гоббс наводить три причини неминучої війни: суперництво, недовіру й жадобу слави [3, с. 95]. Адже з "рівності здібностей виникає рівність сподівань на досягнення цілей", тому, якщо двоє побажають володіти однією річчю, то ні в кого не буде ані причини поступитися, ані права вимагати такої дії (суперництво). Але якщо навіть людина створює яку-небудь річ сама, то вона не може бути впевненою у безпечному володінні цією річчю, адже існує небезпека домагань з боку інших (недовіра). Крім того, кожна людина хотіла б викликати з боку інших ту повагу, яку вона сама відчуває до себе, нехай навіть застосувавши примушення (жадоба слави). У такому стані, як стверджує Т. Гоббс, у кожного є право на все, але немає понять справедливого й несправедливого, немає власності, чіткого розмежування між моїм і твоїм. Кожна людина вважає своїм лише те, що вона може добути, і лише доти, поки вона спроможна утримати це [3, с. 97-98]. Тут ніхто не може бути впевненим у збереженні власної свободи й безпеки, тому потрібне заснування інституту суверена, яким може виступати один або декілька індивідів.

Деякі дослідники європейської філософсько-правової класики, зокрема А. Коваленко, ведуть

мову у цьому випадку про делегування індивідами суверенів частини прав [7, с. 66]. Однак таке розуміння, на нашу думку, є не зовсім точним, оскільки в даному випадку мова йде не про винахід або передачу прав, а про відмову від права. Т. Гоббс підкреслює, що відмовитися від людського права на що-небудь – значить позбавитися волі перешкоджати іншому користуватися вигодою від права на те ж саме. Тому що той, хто відрікається або відступається від свого права, не дає цим жодній людині того права, яким остання не володіла б раніше, оскільки від природи всі люди мають право на все [3, с. 100]. Згідно з цим, індивіди не наділяють суверена якими-небудь правами, адже він споконвічно нічим не відрізняється від них і, значить, володіє тими ж необмеженими правами, просто в результаті угоди суверен стає єдиним їхнім власником. При цьому велика кількість людей, що укладають таку угоду, виступають "єдиною особою", а суверен, відповідно, – повноважним представником цієї великої кількості, носієм особи.

Крім того, Т. Гоббс вводить поняття природного закону (*lex naturalis*), тобто розпорядження або знайденого розумом загального правила, згідно з яким людині забороняється робити те, що згубно для її життя або те, що позбавляє її засобів до його збереження, і нехтувати тим, що вона вважає найкращим засобом для збереження життя [3, с. 98]. З цієї точки зору задоволення інтересів власної безпеки є природним законом, а звідси й розуміння держави, яка виникає на основі "суспільного договору", як такої, яка призначалася для задоволення суто егоїстичної мети особистості. Тут може виникнути закономірне питання, чому б не обмежитися наявністю таких законів, навіщо створювати державу взагалі? На думку Т. Гоббса, наявність одних лише природних законів ще не веде до миру й безпеки. Гарантувати дотримання цих законів може лише загальна влада, яка, як зазначалося, буде тримати людей у страху і спрямовувати їх дії до загального блага й безпеки.

Т. Гоббс зауважує, що мета держави – головним чином забезпечення безпеки. Кінцевою причиною, метою або наміром людей (які від природи люблять свободу й панування над іншими) при накладенні на себе уз (якими вони зв'язані, як ми бачимо, живучи в державі) є турбота про самозбереження і при цьому про більш сприятливе життя [3, с. 129]. Причому, жодна спільнота, чи то сім'я, об'єднання родин або просто спільність невеликої кількості індивідів, гарантії безпеки не дає, оскільки завжди може

з'явитися сила, яка їх переважає. Немає такої гарантії і для великої кількості людей, що не мають спільних устремлінь – їх погубить роз'єднаність. У державі ж усі окремі волі підкоряються волі суверена, тому незгоди бути не може. Звідси, держава визначається філософом як єдина особа, відповідальним за дії якої зробила себе величезна кількість людей шляхом взаємного договору між собою, для того, щоб ця особа могла використовувати силу й засоби всіх їх так, як визнає за необхідне заради їхнього миру й спільного захисту [3, с. 133]. Однак незважаючи на передбачувану добровільність угоди про державотворення, Т. Гоббс розмежує два шляхи досягнення верховної влади, яким відповідають держави: засновані на встановленні і засновані на придбанні [3, с. 133]. Звичайно, пріоритетним є перший шлях державотворення, коли індивіди вважають встановлення найбільш розумним способом забезпечення своєї безпеки. Але й у цьому випадку наслідками встановлення держави виступають неможливість зміни форми правління, звільнення від юрисдикції влади й навіть простого осуду дій суверена. Тобто перегляд договору не допускається, суверен в жодному випадку не вважається таким, що порушив його, у свою чергу, протест з боку індивідів є несправедливим. Вважається, що якщо хто-небудь добровільно приєднався до угоди, то тим самим узяв на себе зобов'язання підкоритися будь-яким рішенням більшості, якщо ж не приєднався, то повинен бути залишеним у колишньому стані війни, при якому будь-яка людина, не порушуючи справедливості, може позбавити його життя [3, с. 137]. Держава, заснована на придбанні, відрізняється тільки примусовим способом створення верховної влади, наслідки в обох випадках однакові. Тут індивіди вибирають суверена не з страху один одного, а зі страху перед тим, кого вони наділяють верховною владою [3, с. 154].

У загальному вигляді Т. Гоббс зауважує, що кожен підданий має свободу відносно всього того, право на що не може бути відчужене договором. Так, ніякий договір не може зобов'язати людину звинувачувати себе й признаватися у висунутих звинуваченнях, вбити або поранити себе чи іншого, утримуватися від їжі, води й повітря, вживання ліків та інших необхідних для життя речей. Підданий вільний не підкорятися наказам суверена виконувати подібні дії, якщо, підкреслює Т. Гоббс, відмова у підкоренні в подібних випадках не підриває ту мету, заради якої була встановлена верховна влада. Інші свободи підданих витікають з умовчання закону. Там, де суве-

рен не встановив ніяких правил, підданий може робити або не робити будь-що на власний розсуд. Міра й обсяги подібної свободи підданих у різних державах залежать від умов, місця й часу і визначаються верховною владою, її уявленнями про доцільність тощо. Ці визнання Т. Гоббсом невідчужувані права й свободи підданого в цілому стосуються питань його особистого самозбереження й самозахисту (безпеки).

Отже, гарантувати захист індивідам від свавілля один одного, згідно з даною теорією, може тільки держава. Але тут виникає інша небезпека – свавілля самої держави, оскільки остання фактично володіє тими необмеженими правами, якими до її встановлення володіли всі індивіди.

Як бачимо, гоббсівський погляд досить своєрідний, спірний і неоднозначний. Варто також зауважити, що ця теорія не містить положень про міждержавні відносини, окрім включення до обов'язків суверена обов'язки стосовно забезпечення безпеки, захисту підданих як від внутрішніх ворогів, так і від зовнішніх. Адже очевидно, що світ не закінчується межами окремої держави. Чим у такому випадку регулюється співіснування (а іноді й свавілля) численних “левіафанів”? Томас Гоббс не дає нам відповіді на це питання, що, безумовно, свідчить про недостатню, обмежену можливість застосування даної теорії в сучасних підходах до забезпечення безпеки.

Іншої точки зору на проблему безпеки дотримується Імануїл Кант, не обмежуючись рамками окремої держави, а стверджуючи прямо чи опосередковано необхідність створення системи колективної безпеки. Окрім усього іншого, суттєвим позитивним моментом філософсько-правового розуміння І. Кантом проблеми безпеки є те, що він ставить і розглядає дану проблему у всесвітньо-історичному масштабі, не тільки стосовно відносин всередині окремого народу, держави, а й у плані міжнародних і міждержавних відносин – в перспективі прогресуючого руху (згідно з категоричними вимогами ідей розуму) до встановлення всесвітнього громадянсько-правового стану й вічного миру між народами. Дотримання й здійснення на практиці регулятивних ідей розуму в усіх людських відносинах (в індивідуальній і колективній поведінці, в державному устрої, у діях влади, в законодавстві, в усій внутрішній і зовнішній політиці) є, за Кантом єдино можливим шляхом до здійснення цього ідеалу, ідеалу безпечного стану. І. Кант пропонує три рівні громадянського устрою: устрій людей у складі народу за державно-цивільним правом (*ius civitatis*); устрій держав у їх-

ньому відношенні одне до одного згідно з міжнародним правом (*ius gentium*); устрій згідно з всесвітньо-цивільним правом (*ius cosmopolitanum*) [5, с. 13]. На першому (внутрішньодержавному) рівні відносини індивідів припускають рівність сторін, максимальну реалізацію своєї свободи, узгодженої зі свободою іншого. На другому (міждержавному) рівні учасниками відносин виступають держави, які також повинні бути рівні незалежно від розмірів території або економічного розвитку, і які повинні вирішувати виниклі між ними розбіжності договірним шляхом. Ідея третього (всесвітнього) рівня полягає, насамперед, у тому, що індивіди повинні почувати себе “громадянами загальнолюдської держави”, тобто виключається ситуація сприйняття свого співвітчизника як такої ж людини, а іноземця – як менш гідного такого відношення. Причому, для забезпечення безпеки індивідів необхідною є наявність усіх трьох рівнів. Поки хоч хто-небудь залишається в природному стані, інші себе в безпеці почувати не можуть, оскільки індивіди, які знаходяться поза громадянським станом, не брали на себе зобов’язань, що гарантують іншим безпеку, і як і раніше нічим не обмежені.

В теорії І. Канта існує певна аналогія між індивідами й державами. Останні також можуть загрожувати одна одній, а, значить, мають потребу у врегулюванні своїх відносин, причому ці відносини повинні бути засновані на федералізмі вільних держав [5, с. 18]. При цьому філософ розглядає можливість створення світової республіки, вважаючи федеративний союз мінімально необхідним. Однак небезпека існування єдиної всесвітньої держави полягає в тому, що в ній не існує влади, принаймні рівної верховній, що може призвести до сваволі з її боку. Але незрозумілим залишається спосіб створення пропонованого устрою. І. Кант говорить про те, що у випадку примусового встановлення громадянського стану, той, у чийх руках влада, не дозволить, щоб згодом народ пропонував йому закони [5, с. 39]. Тому таке встановлення повинне бути добровільним. Тут І. Кант наводить два поняття: “розчленована єдність волі всіх” і “колективна єдність об’єднаної волі”. Під першим розуміється бажання всіх окремих людей жити в законному устрої за принципами волі. Під другим – ситуація, коли всі разом захочуть такого стану [5, с. 38]. у такому випадку виникають питання, по-перше, як визначити момент єдності такої колективної волі, а, по-друге, якими діями повинна бути підтверджена така воля, адже одного не вираженого зовні спільного бажання, швидше за

все, буде недостатньо. Втім, як стверджує Ф. Дж. Россі, спільне прагнення до такого суспільного союзу саме по собі можливе лише в тій мірі, в якій ми насамперед визнаємо його предметом надії. Він (союз) ще не відбувся, але його можна викликати до життя нашими власними спільними людськими зусиллями. Якщо ми втратимо надію на те, що він взагалі коли-небудь стане можливим, то він справді не виникне [11, с. 46]. Сполучення двох фактів (природи й розуму) означає в І. Канта, що вільні розумні істоти, що, подібно нам, не мають іншого вибору, окрім як жити разом, можуть робити це в такий спосіб, який личить їх свободі, і лише в тій мірі, у якій вони приходять до добровільної згоди з приводу умов свого спільного життя. Оскільки ми не можемо виплутатися із соціальних обставин нашого людського існування, ми виявляємося змушеними спільно виробляти умови нашого спільного життя у світі, який ми поділяємо один з одним [11, с. 51].

Як бачимо, розбіжності у підходах до розуміння сутності й механізму забезпечення безпеки достатньо суттєві. Однією з найбільш істотних розбіжностей розглянутих теорій є відмінність у засобах забезпечення громадянського стану (а, значить, і безпеки). Якщо для Т. Гоббса такими засобами виступає примусова сила, “меч” держави, то І. Кант наголошує на добровільності його дотримання, а саме: на самозобов’язуючому моральному законі. Він заперечує положення: все, що відбувається або може відбуватися, є винятково механізмом природи [5, с. 39]. Звідси обумовленість вчинків людини моральним законом як вищим принципом [13, с. 95]. Крім того, воля розумної істоти тут розглядається як наділена законодавчими функціями, тому з’являється проблема співвідношення волі державного законодавця й законодавчої волі будь-якої людини як розумної істоти [8, с. 118].

Дані теорії містять, крім того, класифікацію форм держави, що в контексті даної проблеми теж є досить цікавим. Зокрема, Т. Гоббс розуміє розбіжності держав як розбіжності суверена. Тому верхова влада може належати або одній людині, або зборам великої кількості людей, а в цих зборах можуть мати право брати участь або кожен, або лише певні люди, які відрізняються від інших. Якщо представником є одна людина, тоді держава являє собою монархію; якщо збори всіх, хто хоче брати участь, – тоді це демократія; а якщо верхова влада належить зборам лише частини громадян, – тоді це аристократія [3, с. 144]. З трьох наведених форм держави найкра-

щою, найприйнятнішою і найдосконалішою з погляду забезпечення безпеки індивідів, які живуть у даній державі, є, на думку філософа, монархія. Це зумовлено хоча б тим, що монарх не може розходитися в думках сам із собою або залежати від того, який склад зборів бере участь в ухваленні рішень. Крім того, при даній формі держави інтереси монарха більше, аніж при інших, збігаються з інтересами підданих, тому він буде захищати ці інтереси. Втім, Т. Гоббс приводить і недоліки такої форми держави, що скоріше можуть вважатися недоліками монарха, тобто певні людські якості або неповноліття особи, а, відповідно, боротьба за опікунство й небезпека попадання влади в руки опікунів.

І. Кант дає трохи іншу класифікацію. Він веде мову про те, що форми держави можуть бути розділені або за розбіжностями осіб, які володіють верховною державною владою, або за способом управління народом (і його захистом від небезпек) його верховного глави, ким би цей останній не був. Перша форма називається формою панування (*forma imperii*) і можливими є лише три її види, а саме: суверенітетом володіє одна особа, декілька осіб, пов'язаних одна з одною, або ж усе, що відповідає автократії, аристократії, демократії (владі монарха, дворянства, народу). Друга форма є формою правління (*forma regiminis*) і стосується того способу, яким держава розпоряджається повнотою своєї влади. У цьому відношенні форма правління може бути республіканською або деспотичною [5, с. 16]. Причому, розбіжності між останніми влаштовуються через поділ повноважень законодавчої й виконавчої влад: будь-яка держава, де такого поділу немає, вважається деспотичною. Для Т. Гоббса така ситуація рівнозначна поділу неподільного, адже тут суверен повинен зосереджувати у своїх руках усі повноваження й навіть за власним бажанням не може їх передавати. І. Кант же вважає, що громадянський устрій кожної держави повинен бути республіканським, тобто заснованим на принципах свободи членів суспільства, на основоположеннях залежності всіх від єдиного загального законодавства й на законі рівності всіх [5, с. 14]. Тут способи забезпечення безпеки індивідів залежать не від бажання суверена, а від них самих, тому останні спільно вирішують питання, які стосуються власних інтересів.

Отже, розглянувши обидві теорії можна зробити висновок про те, що розуміючи під природним станом стан беззаконня й наявності у кожного права на все, Імануїл Кант та Томас Гоббс

приходять до необхідності встановлення громадянського устрою, у якому забезпечувалася б безпека індивіда. Зазначимо також, що дані теорії збігаються ще й у тому, що споконвічно притаманна індивідам повна свобода ними (теоріями) обмежується заради безпеки, але остання дає можливість цю волю здійснити.

Однак Т. Гоббс пропонує як спосіб встановлення даного устрою створення держави, а як засіб дотримання такого положення – примусову силу цієї держави. Недоліком даної теорії є необмеженість прав суверена, відсутність у нього відповідальності. Крім того, Т. Гоббс не виходить за межі державного рівня, не розглядає безпеки в міжнародних відносинах. І. Кант же пропонує більш складний, трьохрівневий, устрій системи забезпечення безпеки, однак не обґрунтовує способів його створення. Стосовно ж засобів забезпечення безпеки, то в І. Канта такими, очевидно, виступають внутрішні, моральні зобов'язання індивідів.

Фундаментальні ідеї гоббсівського й кантівського вчення про основні підходи до забезпечення безпечного стану існування особистості, суспільства й держави, до способів забезпечення миру й безпеки набувають особливої актуальності в сучасних умовах інтенсивного розвитку загальноєвропейського й світового процесу в напрямку визнання й поступового ствердження ідей панування права, принципів свободи, рівності. Судження цих мислителів стосовно кола проблем безпеки продовжують відігравати величезну роль в уявленні того, де ми знаходимося і куди маємо рухатися у пошуку вірного шляху до майбутнього безпечного існування. В сучасних умовах пошуку оптимальних варіантів стосовно вирішення проблеми забезпечення безпеки індивідів, суспільств, держав та їх союзів органічне поєднання раціональних зерен обох наведених теорій, безумовно, сприятиме відшуканню того оптимального стану й способу забезпечення індивідуальної й колективної безпеки, який буде прийнятним для різних суспільних утворень у багатополосному сучасному світі.

Сьогодні та на перспективу, очевидно, подальші адекватні реальній соціальній дійсності наукові розвідки в царині безпеки без опори на класичну спадщину будуть досить сумнівними. Безумовно, філософсько-правова творчість Томаса Гоббса й Імануїла Канта, незважаючи на беззаперечну цінність і перманентну актуальність, далеко не вичерпує усіх аспектів філософсько-правового осмислення проблеми безпеки. Однак їх погляди є найбільш показовими у своїй

протилежності, єдність же цих точок зору й може стати, на думку авторів, тим перспективним аспектом осмислення сутності безпеки, навколо якого й будуватиметься майбутня система забезпечення безпеки як на національному, так і на глобальному рівнях.

Список літератури

1. *Бачинін В. А.* Морально-правовая філософія. – Харків: Консум, 2000.
2. *Белов А.* Национальная безопасность – безопасность личности, общества и государства. – <http://www.niss.gov.ua/book/belov/1.htm>.
3. *Гоббс Т.* Сочинения в 2 т. Т. 2 / Сост., ред., авт., примеч. В. В. Соколов; Пер. с лат. и англ. – М.: Мысль, 1991.
4. *Гринюк Р. Ф.* Поняття “правового державного ладу” та “правового громадянського суспільства” І.Канта у контексті розвитку теорії правової держави // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 4.
5. *Кант И.* Сочинения. В 8-ми т. Т. 7. – М.: Чоро, 1994.

6. *Кара-Мурза С.* Левая идея и цивилизация безопасности // Завтра. – 2004. – № 4 (531).

7. *Коваленко А.* Передчасно «Левіафан» списувати в брукт. Політико-правова концепція походження і розвитку державної влади Т. Гоббса // Віче. – 2002. – № 8.

8. *Корчевна Л.* До критики поняття «механізм правового регулювання» // Право України. – 2003. – № 1.

9. *Кузнецов В.* Культура безопасности. Социологическое исследование. – М.: Наука, 2001.

10. *Максимов С.И.* Правовая реальность: опыт философского осмысления: Монографія. – Харків: Право, 2002.

11. *Росси Ф. Дж.* Общественный авторитет разума. Критика, изначальное зло и предназначение человека // Вопросы философии. – 2000. – № 7.

12. *Рыбалкин Н. Н.* Природа безопасности // Вестник Московского университета. – Серия 7: Философия. – 2003. – № 5.

13. *Фэн Веньхуа, Фань Вэй, Чжао Юнхуа.* Об этике Иммануила Канта // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2002. – № 4.

А. П. Дзебань, Ю. С. Разметаева

ПРОБЛЕМА ИНДИВИДУАЛЬНОЙ И КОЛЛЕКТИВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ТВОРЧЕСТВЕ ТОМАСА ГОББСА И ИММАНУИЛА КАНТА (ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ)

Анализируются подходы к пониманию безопасности Томасом Гоббсом и Иммануилом Кантом. Показаны общие черты и различия в точках зрения классиков на основания и механизмы обеспечения безопасности.

A. P. Dzeban, Y. S. Razmetaeva

THE PROBLEM OF INDIVIDUAL AND SOCIAL SECURITY IN WORKS OF THOMAS HOBBS AND IMMANUEL KANT (A PHILOSOPHICO-LEGAL ASPECT)

The approaches of Thomas Hobbes and Immanuel Kant to the understanding of security are analyzed. Common characteristics and differences in the points of view of classics on the foundation and mechanism of providing security are showed.